

Pirjo Kukkonen

Mitt språk mitt liv mitt allt — Språkspel och identitet

Relationen till vårt språk, det riktigt egna språket, idiolekten, dialekten, modersmålet och de språk vi kan och talar, är kan man väl säga det allra viktigaste i livet. Språket är den viktigaste identitetsskapande faktorn, inte bara det verbala språket utan alla ‘språk’ som vi kommunicerar med, signaler och tecken, kroppsspråket och också vår tystnad. Språkets sociala funktion förverkligas i språksamfundet i vårt sociala umgänge med människor.

Dagligen ingår vi i flera s.k. *Sprachspiel*, språkspel som Ludwig Wittgenstein kallar de vanligaste kommunikativa akterna eller olika språkliga verksamhetstyper som vi utför i vår vardag.¹ Vad gör vi i dessa språkspel, tyskans *Spiel* täcker ju både *lek* och *spel*? Leken är en social verksamhet som är öppen för infall och improvisationer, medan spelet är mer slutet och omfattar regler, mål, vinst och förlust, konstaterar Per Linell. Vad gör vi *med* och *på* språket i olika sociala verksamheter i dialogiska, interaktionella och strategiska samtal?² Vi använder språket som kommunikationsmedel, dvs. vi utbyter tankar och åsikter, vi refererar till ting i vår omgivning eller till abstrakta entiteter, tankar i vår kognition. Men språket har inte

---

¹ Wittgenstein, *Philosophical Investigations*, [1953] 1958, passim.

² Linell, *Leken och angörandet: försök till en elementär samtalstypologi*, 1998, s. 155–164.

enbart den här s.k. referentiella, deiktiska, utpekande eller hänvisande funktionen – utan också emotiv, imperativ, fatisk etc. funktion. Snarare lever vi *i* språket. Språket utgör en central existentiell del av vårt liv. I språket lagras känslor, kultur och makt. Ständigt finns vi med i en polyfoni av olika röster, flerspråkighet i och mellan olika språk, s.k. heteroglossi,³ dvs. så snart vi börjar tala avslöjar vi oss språkligt: vårt språk lagrar och ger uttryck för könsbundna drag, ålder, regional och social hemvist, personliga egenskaper och tillfälliga sinnestämningar.⁴ Språket är också en scen för konflikter: språk manifesterar olika språkgruppers etniska, klassbundna, regionala språkliga drag, likaså drag som har att göra just med kön, ålder och yrke (t.ex. manligt–kvinnligt), närhet och distans i det språkliga umgänget.

En stark språklig identitet gör att vi känner oss säkra *på* och *i* vårt språk, vi blir förstådda eller missförstådda, men ändå kommunicerar vi. Genom språket och *i* språket lär vi oss självförståelse, dvs. vår yttre och inre verklighet möts. Därmed blir det dialogiska viktigt för språket och det polyfona som Michail Bachtin talar om, dvs. i språket lyssnar vi på en mängd olika röster, tolkar dem i relation till vår kunskap och erfarenhet. I språket finns en rikedom av variationsmöjligheter med många olika val och lösningar exempelvis då det gäller att översätta mellan två språk. I den dynamiska diskursen föds ordens betydelser ständigt på nytt i en betydelseaktualiseringsprocess. Ett ord har aldrig egentligen bara en betydelse utan så många betydelser som det finns användningsmöjligheter, betydelsen föds och växer i kontexten, i situationen och textsammanhanget, skriver Bachtin.⁵

---

³ Bachtin 1991, s. 291; Bachtin 1991, passim.

⁴ Nordberg, *Vardagens strateger väljer sina ord*, 1996, s. 33–36.

⁵ Bachtin 1991, passim; Bakhtin 1991, passim; se Kukkonen, *Kulttuurisemiotiikka ja dialogisuuden käsite käänntutkimuksessa* [Cultural semiotics and the concept of dialogism in translation studies], 1993, s. 51–68; Kukkonen 1996, s. 113–142.

Tystnad som kommunikation – “barn måste få vila i orden”

Språk och identitet hör samman. Språk innebär inte enbart det verbala utan också det icke-verbala språket och därtill också det ordlösa, det utsagda, implicita, det tysta språket. Tystnaden är också kommunikation med många betydelser. Med tystnaden kan vi uttrycka samförstånd, vi kan ha en divergerande åsikt, vi kan hota, vi kan uttrycka nonchalans, vi kan straffa etc.⁶ I finskan finns det vardagliga uttrycket *pitää mykkäkoulua*, ordagrant ‘hålla dövskola’ med betydelserna ‘olla puhumatta, murjottaa, mököttää’, ‘tiga’, ‘vara sårad, surmulen, sitta och tjura’, dvs. när man efter t.ex. familjegräl blivit sårad kan tiga i dagar. Tystnadens språk och betydelse, dvs. den mediala tystnaden diskuteras av mediaforskaren Per Rydén i boken *Den lömska tystnaden – En svensk tiger* (1990), dvs. när människor tvingas tiga av politiska och ideologiska skäl, författare som inte kan eller får skriva, censuren som tvingar människor till tystnad, tabuämnen som man inte kan diskutera öppet. Det mediala språket och det offentliga språket kan ge uttryck för det s.k. suddiga (*fuzziness*), det inexakta uttrycket, dvs. att man med avsikt talar luddigt, använder oprecisa uttryck och svåra ord. Det säljande kommersiella språket eller det mediala språket använder sig av språkets möjligheter till variation och flertydighet, dess polysema och vaga karaktär (jfr löpsedelspråkets säljande funktion). Men det suddiga, luddiga och vaga kan också användas i positiv funktion exempelvis i artighetsuttryck. Den semantiska betydelsen preciseras i den pragmatiska funktionen, t.ex. en enkel sats som *Skulle du kunna göra det här?* manifesterar olika betydelser i kombination med intonation och prosodi, pauser och talande tystnad samt kroppsspråk och får sin exakta innebörd i

---

⁶ Saville-Troike, 1985, s. 3–18; Tannen 1985, s. 93–112; Kukkonen 1993b, passim; Jaworski 1997, passim.

⁷ *Suomen kielen perussanakirja*, 1992, s. 257.

språksituationen, det kan vara frågan om artighet eller rentav ironi beroende på situationskontexten. Bakom det vardagliga samtalet finns alltså hänsynsfulla strategier, dvs. vardagens strategier, språkbrukarna, väljer sina ord såsom Nordberg skriver.⁸ Men också tystnaden som språk och kommunikation är viktig.

I våra språkspel för vi en dialog mellan det verbala och det icke-verbala, pauser och tystnader men också det utanför språket varande, kroppsspråket. Det finns en god tystnad som lär oss att lyssna till vårt språk och våra tankar. "Barn måste få vila i orden", skriver Margret von Martens,⁹ en aktiv kulturarbetare som skapat kultur för finlandssvenska barn.

Barnen av idag har behov av vila – inte tvärtom. De hinner behöva följa med, uppfatta ordentligt, de behöver vila i orden. [...] Vi är inne i en tråkig acceleration, en spiral som inte tycks gå att hejda. Barnen behöver få sätta sig in också i svåra teman [...],

konstaterar von Martens. De vuxna behöver endast ge barnet tillräckligt med tid för barnets språk och språkliga utveckling. I mängden av information måste vi också tala om en ny kritisk förmåga att läsa. Barn behöver tid, sagor, myter och berättelser, vilket Hilka Ylörens avhandling om sagor visar, dvs. vilken terapeutisk funktion sagor har och hur viktig den muntliga berättartraditionen är för barnets språkliga utveckling och behov av de vuxnas röster som ger berättelsen liv, som strukturerar den egna berättelsen.¹⁰ Om sagan, myten och drömmen och deras roll i vårt liv skriver också den finlandssvenska författaren Bo Carpelan i sin

---

⁸ Nordberg, *Vardagens strategier väljer sina ord*, 1996, s. 33; om vaghet och s.k. suddiga kategorier (*juzziness*) i språket, se Varis, 1998, passim.

⁹ von Martens, *Hufvudstadsbladet*, 8.3.1997.

¹⁰ Ylönen, *Taikahattu ja hopeakengät* [Trollhatten och silverskorna], 1998, passim.

bok *Urwind* (1994) på följande sätt:¹¹

Vad jag söker ligger utanför det jag tecknat ned. Den text som står mig närmast är tystnaden, den finns där bakom orden, inte ordens skugga men orden kanske en skugga av denna tystnad. Det viktiga är inte att avge förklaringar utan peka på det oförklarliga som ger vår tillvaro dess viktiga motpol: så att vårt liv kan bevara sin balans. Också i din vetenskap lever det irrationella. Drömmen gör verkligheten gripbar, myten gör den möjlig att förstå, sagan gör att den kan levas. Utan ljuset från drömmarna är de klaraste fakta ofullständiga, livlösa.

Drömmen gör verkligheten gripbar, myten gör den möjlig att förstå, sagan – att vi lever och känner. Därmed kan vi skapa och gestalta vår egen berättelse som blir en del av vår identitet.

Språk, makt och känslor

I varje språkhandling eller språkligt beteende lagras känslor och potentiell makt. Det är inte bara i det politiska språket som makten manifesteras utan också i det vardagliga umgänget mellan människor. I ett vanligt samtal mellan jämlika samtalsparter finns också makt. Turtagningen från den ena till den andra samtalspartnern varierar. Men samtidigt kan också prosodiska drag visa att någon i samtalet har mera makt än någon annan, någon försöker överrösta dig, någon talar på det du säger, en annan kan ryta till att "*Det där stämmer inte alls!*" Känslor visas och ventileras på olika sätt och med olika intensitet, inte bara med ordvalet utan också med betoning, intonation och prosodiska drag, med både paralingvistiska (t.ex. tonhöjd) och extralingvistiska drag (t.ex. kroppsspråket) samt pauser och tystnad. Å andra sidan är vårt språk inlindat av uppbackningar och artighetsfraser, diplomatiska

---

¹¹ Carpelan, *Urwind*, 1994, s. 236.

ord och uttryck som dämpar ner känslor och makt.¹²

Vem äger alltså språket? Jag äger mitt språk som språkbrukare, som det talande subjektet,¹³ mitt sätt att tala är mitt eget, språket är min egen identitet, min idiolekt, och min dialekt i relationen majoritetsspråk och minoritetsspråk. Den språkliga identiteten mäts under språkstrider i språksamfundet, den ständigt pågående debatten om “tvångssvenska” i de finska skolorna i det tvåspråkiga Finland blossar upp med jämna mellanrum.¹⁴ Vi talar om våra språkliga attityder genom att kategorisera i “vi” och “dom”, vi presenterar evaluerande bedömningar om språket som högspråk och lågspråk, det karnevalistiska gatans språk, vi talar om massmedierna och makten, det ekonomiska språkets makt i vårt liv och samhälle, dvs. hur känslor och makt lagras i språket. Inom översättarutbildningen och -forskningen diskuteras översättaren och makten, dvs. hur stor makt och hur stort ansvar översättaren har och hur synlig översättaren kan göra sig. Hur mycket får översättaren omstrukturera eller rentav manipulera texten? Lawrence Venuti har i sitt verk *The Translator's Invisibility* (1995) diskuterat termerna *foreignizing*, att främmandegöra, dvs. att bibehålla den främmande lokalfärgen, kulturen i översättningen och *domesticating*, att domesticera, dvs. adaptera det främmande in i den egna kulturen, och därmed översättarens val, strategier och roller.

---

¹² Kukkonen, 1996, 113–142.

¹³ Kristeva, *Identiteetistä toiseen* [Från identitet till identitet], 1993, s. 85–110.

¹⁴ Se Nuolijärvi, *Från kamp till gemensam glädje. Att tillhöra en minoritet och en majoritet*, 1993, s. 95–103.

Språkets silke – att återerövra språket

Gräsets grammatik

Gräsets grammatik kan synas enkel,
men är svår att lära för en människa.
Där finns inget singularis, och
följaktligen ej heller något
dua-, tria- eller pluralis.
Numerus intresserar alls inte gräset.

Vindarna är gräsets verb.
I stället för att böja verben
böjer det sig själv,
mer eller mindre djupt:
verbet kan alltså kompareras
i gräsets grammatik (vilket inte
är så vanligt i svenskan; jfr dock
tjuta och *stortjuta*).

Substantiv och adjektiv bildar
liksom hos de antika grammatikerna
en enda klass: nomen.

Men denna är hos gräset mycket liten:
varmt-kallt, vått-torrt i stort sett
endast.

Beröringspunkterna med mänskligt språk
är således få. Men vill man göra sig
förstådd kan man försöka att vattna
gräsmattorna eller blåsa vänligt på
någon tuva.

Lars Huldén, *Spöfågel*, 1964

I min bok *Kielen silkei – hiljaisuus ja rakkaus kielen ja kirjallisuuden kuvastimessa*, [Språkets silke – tystnad och kärlek i språkets och litteraturens spegel] (1993a) diskuterar jag, inspirerad av semiotikern och litteraturvetaren Roland Barthes' bok *The Empire of Signs* ([1980] 1982) som behandlar tecken och teckensystem på språkets yta och i dess djup, språkets kreativa natur. Likaså har den bulgariska, i Paris bosatta semiotikern Julia Kristevas bok *Främlingar för oss själva* ([1988] 1997) varit en inspirationskälla till frågor som har med språk och identitet att göra. I sin bok diskuterar hon språkets roll för människan, dvs. hennes egen situation då hon på 1960-talet flyttade till Paris utan att kunna franska, om hennes utanförskap, om att inte höra till det franska, eftersom hon inte kunde språket, med andra ord vår relation till språk och identitet. I min bok finns implicit min egen erfarenhet som tvåspråkig individ, född i Uleåborg i Finland med finska som modersmål och svenska som skolspråk efter att ha flyttat till Sverige i 3–4 årsåldern. Återinvandrad till Uleåborg vid 12-årsåldern med en ny start i en finsk skola, varefter återigen flyttad till en svensk skola, varefter igen placerad i en finsk skola innebär en dialog mellan språk och kulturer både på gott och på ont, en ständig dialog mellan det finska, finlandssvenska och rikssvenska i språk och kultur och – invandrarspråket och – kulturen i 1950- och -60-talets Sverige men också ”återinvandrarspråket” i Finland i mötet mellan det rikssvenska och det finlandssvenska.

Mitt ständiga möte med olika språkmiljöer och kulturer, den finska, österbottniska och den svenska österbottniska men också svenskan i Sverige, dvs. kulturen i Sverige, har lärt mig att mötas *i* språket och *i* de här tre kulturerna med sina olika personer, idiolekter, sociolekter och dialekter. Det är ett rikt och givande äventyr, ett ständigt möte och en ständig dialog mellan det egna språket, min idiolekt, mitt modersmål, och det andra, huvudspråket och genom detta insikten om hur viktig en stark språklig identitet är för människan. Efter en lång alienationsrelation till mitt eget

modersmål finskan, som varade i cirka 20 år, skrev jag år 1993 min första finskspråkiga monografi, på mitt modersmål och därmed skrev jag mig fri från alienationskänslan i mitt eget modersmål, dvs. min egen språkliga attityd på samma sätt som Kristeva beskriver situationen i sitt verk *Främlingar för oss själva*, hon skrev sig fri och skrev sig in i franskan som språk och kultur. En stark språklig identitet, dvs. att man kan leva i sitt språk gör att man blir öppen för *Det Andra*, dvs. det som inte är jag eller mitt. Detta visar mycket tydligt vilken roll språket har i sin sociala funktion, dvs. att vi kan vara del av något, höra till något i det mänskliga samfundet endast med vårt språk.

I min bok är det inte bara mitt tvåspråkiga eller flerspråkiga jag som jag möter och diskuterar utan också de olika mötena i språket och *med* människor i verkliga och litterära världar – latinets *communis* har betydelsen 'gemensam'. Med utgångspunkt i en kulturstereotypi kan man kanske säga att typiskt för svenskan är *samtalet*, för finskan däremot *keskeustelu*. Medan svenskarna kan tänkas söka *sam-* 'det gemensamma' i ett samtal, lägger finskspråkiga i sitt språkliga beteende fokus på *keskus-*, 'centrum', 'kärnan', själva saken, kanske inte så mycket det gemensamma, *samtalet*, att "tala samman".¹⁵ En viktig inriktning inom sociolingvistik har varit analyser av attityder till språk och språkbrukarnas erfarenhet av språkbruk i sociala och geografiska sammanhang, i olika språksamfund med minoritets- och majoritetsspråk.¹⁶

I den nyligen publicerade undersökningen *Elinvoimaa yhteisöstä – sosiaalinen pääoma ja terveys* (2002) [Livskraft ur gemenskapen: socialt kapital och hälsa] av Markku Hyypä jämförs den finska majoritetens och den finlandssvenska minoritetens, huvudsakligen

¹⁵ Se Mazzarella, *Samtal*, 1990 och Blomstedts recension av Mazzarellas bok, 1991.

¹⁶ Tandefelt, *De tre önsningarna. Om attityder till språk, språkbrukare och språkvård*, 1993, s. 105–120; Nuolijärvi, *Från kamp till gemensam glädje. Att tillhöra en minoritet och en majoritet*, 1993, 95–103.

den österbottniska befolkningens, levnadssätt. Resultaten visar att den finlandssvenska minoriteten är lyckligare eftersom det sociala umgänget är intimare, kontakterna och därmed det språkliga beteendet öppnare, den sociala sammanhållningen gör att människor lever längre, är friskare och lyckligare, vilket enligt Hyyppä kan förklaras med finlandssvenskarnas *yhteisöllisyys* 'gemenskapen, gemenskapsandan', dvs. den intimare sammanhållningen i den sociala gemenskapen. Ett viktigt attribut till en fungerande social gemenskapskänsla är den gemensamma glädjen, gemenskapen och förmågan att kunna njuta av det gemensamma, dvs. att man behärskar gemensamma koder och signaler. Man talar så att säga ett gemensamt språk. I den sociala gemenskapen aktualiseras därmed betydelsen av språkets sociala funktion och språkets vederkvickande och livsbejakande funktion.

Att ha, att älska, att vara i språket

Ord

Varma ord, vackra ord, djupa ord ...
De äro som doften av en blomma i natten
den man icke ser.
Bakom dem lurar den tomma rymden ...
kanske de äro den ringlande röken
från kärlekens varma härd?

Edith Södergran (1892–1923), *Dikter* 1916

Eftersom språk, känslor och gemenskap har en viktig roll i vår vardag har jag tänkt på ett språkprojekt med arbetsnamnet SPRÅKLIGT VÄLBEFINNANDE – ATT HA (having), ATT ÄLSKA (loving), ATT VARA (being) I SPRÅKET, ett framtida forskningsprojekt där man kunde beskriva, analysera och förklara språkets "gemenskapsaktualiserande" drag som manifesteras i språket och i språkmötena, en sociolingvistisk undersökning av

glädjeskapande språkkontakter i olika språksamfund. Valfärdsundersökningar såsom Erik Allardts *Att ha, att älska, att vara – om välfärden i Norden* (1975) och J. P. Roos (1988) har utförts i Finland,¹⁷ men undersökningar av hur bra vi mår *i* och *av* våra språk, dvs. av “språkligt välbefinnande” och av språkets betydelse som “mitt liv mitt allt” för individen i en majoritets- och minoritetskultur finns mig veterligen inte.

Det europeiska språkåret 2001 var ett viktigt evenemang, eftersom man under det diskuterade det som är det allra viktigaste för oss alla: språket. Vi äger språket, vi använder språket, vi strukturerar, gestaltar och bygger upp kunskap med språket, vi känner, tänker och tror med språket, vi utövar makt med språket,¹⁸ men med språket kan vi också skapa vackra ord, varma ord. Språket är en kiasm, ett möte mellan jaget och *det Andra*, språket har det dialogiska inbyggt, inherent i sig. Det är därför det är viktigt för oss, det är därför det är en central existentiell del av vårt liv. Den finlandssvenska författaren Merete Mazzarella skriver på följande sätt:¹⁹

Som litteraturvetare är jag i högsta grad stimulerad av att identitet ofta beskrivs som en berättelse – en berättelse om vem vi är i förhållande till det liv vi levt och i förhållande till det vi gärna vill uppnå framöver. Idag är det en vanlig föreställning att våra valmöjligheter är obegränsade, att vi befriade från alla gamla normer och auktoriteter uppfinner oss själva och vår livsstil – på nytt och på nytt, om vi så behagar. Men när det kommer till kritan lever ingen av oss förutsättningslöst. Språket fanns före oss och vi föds in i en hel rad färdiga kulturella och sociala berättelser. Somliga

---

¹⁷ Allardt 1975, passim; Allardt & Husu 1980, passim; Roos 1988, passim; Hoikkala & Roos 2000, passim.

¹⁸ Linell 1993, s. 7–19; Kukkonen 1996, s. 113–142; Linell 1998, s. 155–164.

¹⁹ Mazzarella, *Linjer mellan stjärnor – om identitet*, 2002, s. 35.

kulturella berättelser kan vara ödesdigra [...].

Identitet är just bland annat detta, att vi skapar vår berättelse av vår identitet och våra identiteter och våra språk i språket. Vi är ständigt på spaning efter den tid som flytt, den viktiga ömsesidigheten som råder i relationerna mellan tid och rum, det som Bachtin kallar *kronotop* 'tidrum',²⁰ dvs. minnenas vävnad strukturerar vårt liv så att vi kan gestalta nuet och framtiden till en ny berättelse. "Människors liv präglas idag av snabba förändringar. Vi byter ut hemland, språk, partner, livsprojekt och njurar. Inte ens vårt ursprung ter sig oföränderligt.", skriver Mazzarella.²¹ Variationer i vårt språk och i vårt liv, också i identiteter, berikar vårt språkliga, sociala och kulturella umgänge med människor.²² I den snabba förändringen finns de språkliga, kulturella och sociala berättelserna som en viktig identitet som kommer *i* och *genom* språket – i det dialogiska, i det polyfona, i det goda samtalet – i mötet mellan jaget och *det Andra*.

---

²⁰ Bachtin 1991, s. 14–165.

²¹ Mazzarella, *Linjer mellan stjärnor – essäer om identitet*, 2002, s. 29.

²² Nikanne, 2001, s. 285–292.

Litteratur

- Allardt, Erik (1975). *Att Ha, att Älska, att Vara. Om välfärd i Norden*. Kalmar: Argos.
- Allardt, Erik & Husu, Liisa (1980). *Bibliography of the comparative Scandinavian welfare study*. Research reports/Research Group for Comparative Sociology. University of Helsinki, 27. Helsinki.
- Bachtin, Michail (1991). *Det dialogiska ordet*. Övers. av Johan Öberg. Gräbo: Anthropos.
- Bakhtin, Mikhail ([1981] 1990). *The Dialogic Imagination: Four Essays*. Trans. Caryl Emerson & Michael Holquist. Ed. Holquist. Austin: University of Texas Press.
- Barthes, Roland ([1980] 1982). *The Empire of Signs*. Övers. till engelska Richard Howard. New York: Hill and Wang.
- Blomstedt, Jan (1991). 'Mazzarella jutustelee keskustelun muodoista vapaasti ja hauskesti. Onko ruotsin samtal sama asia kuin suomen keskustelu?' [Mazzarella småpratar om samtalets former på ett fritt och roligt sätt. Är svenskans samtal samma sak som finskans keskustelu?]. Recension av Merete Mazzarellas bok *Samtal 1990*.] I: *Uusi Suomi* 29.1.1991.
- Carpelan, Bo (1994). *Urmind*. Helsingfors: Schildts.
- Hoikkala, Tommi & Roos, J. P. 2000. *2000-luvun elämä: sosiologisia teorioita vuosituhannen vaihteesta*. [Livet 2000: sociologiska teorier kring sekelskiftet]. Helsinki: Gaudeamus.
- Huldén, Lars (1964). *Spöfågeln*. Helsingfors: Söderströms.
- Hyypä, Markku T. (2002). *Elinvoimaa yhteisöstä: sosiaalinen pääoma ja terveys*. [Livskraft ur gemenskapen: socialt kapital och hälsa]. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Jaworski, Adam (Ed.) (1997). *Silence – Interdisciplinary Perspectives*. Berlin and New York: Mouton de Gruyter.
- Kristeva, Julia ([1988] 1997). *Främlingar för oss själva*. Översättning av Ann Runnqvist-Vinde. Fackgranskning av Ebba Witt-Brattström. Stockholm: Natur och kultur.
- (1993). *Pubuva subjekti – tekstejä 1967–1993*. [Det talande subjektet – Texter 1967–1993]. Övers. till finska av Pia Sivenius, Tiina Arppe, Kirsi Saarikangas, Helena Sinervo och Riikka Stewen. Helsinki:

- Gaudeamus.
- Kukkonen, Pirjo (1993a). *Kielen silkei. Hiljaisuus ja rakkaus kielen ja kirjallisuuden kuvastimessa*. [Språkets silke – tystnad och kärlek i språkets och litteraturens spegel]. Helsingfors: Helsinki University Press.
- Kukkonen, Pirjo (Red.) (1993b). Kulttuurisemiotiikka ja dialogisuuden käsite käännettäjäkimuksessa. [Cultural semiotics and the concept of dialogism in translation studies. I: *Kielen ja kulttuurin dialogia – Dialogen mellan språk och kultur*. Publications of Kouvola Department of Translation Studies, Series A 8. University of Helsinki. Helsingfors. 51–68.
- (1996). Det dialogiska språket. I: *Kielet tutuksi. Kommunikaatiosta, kielestä ja kulttuurista*. [Språk i närbild. Om kommunikation, språk och kulturer]. Red. Pirjo Kukkonen. Helsingfors: Edita & Hallinnon kehittämiskeskus. 113–142.
- Linell, Per (1993). Perspektiv på språk inom och utanför lingvistik. I: *Språk och social kontext*. Red. Ann-Marie Ivars, Hanna Lehti-Eklund, Pirkko Lilius, Anne-Marie Londen och Helena Solstrand-Pipping. Meddelanden från institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet Serie B:15. Helsingfors. 7–19.
- (1998). Leken och avgörandet: försök till en elementär samtals typologi. I: *Samtalsstudier*. Red. Hanna Lehti-Eklund, Merete Mazzarella och Mirja Saari. Festskrift till Anne-Marie Londen 10.9.1998. Meddelanden från institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet Serie B:19. Helsingfors. 155–164.
- von Martens, Margret (1997). Barn måste få vila i orden. I: *Hufvudstadsbladet* 8.3.1997.
- Mazzarella, Merete (1990). *Samtal*. Helsingfors: Söderströms.
- (2002). *Linjer mellan stjärnor. Essäer om identitet*. Helsingfors: Söderströms.
- Nikanne, Urpo (2001). Miksi on murteita – kielestä, apinoista ja sarvikuonoista. [Varför finns det dialekter – om språk, apor och noshörningar]. I: *Postcards, Implicitness, Constructions*. Eds. Ville Laakso, Jaakko Leino & Jarno Raukko. Vanda. 285–292.
- Nordberg, Bengt (1996). Vardagens strateger väljer sina ord. I: *Forskning och framsteg* 2/1996. 33–36.
- Nuolijärvi, Pirkko (1993). Från kamp till gemensam glädje. Att tillhöra en

- minoritet och en majoritet. I: *Språk och social kontext*. Red. Ann-Marie Ivars, Hanna Lehti-Eklund, Pirkko Lilius, Anne-Marie Londen och Helena Solstrand-Pipping. Festskrift till Mirja Saari 23.1.1993. Meddelanden från institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet Serie B:15. Helsingfors. 95–103.
- Roos, J. P. (1988). *Behind the happiness barrier*. Department of Social Policy, University of Helsinki, 34. Helsinki: University of Helsinki.
- Rydén, Per (1990). *Den lömska tystnaden. En svensk tiger*. Simrishamn: Rabén & Sjögren.
- Saville-Troike, Muriel (1985). The Place of Silence in an Integrated Theory of Communication. I: *Perspectives on Silence*. Deborah Tannen & Muriel Saville-Troike (eds.). Norwood, New Jersey: Ablex. 3–18.
- Suomen kielen perussanakirja* (1992). Del II L–R. Forskningscentralen för de inhemska språken och Statens tryckericentral. Helsingfors.
- Södergran, Edith (1916). *Dikter*. Borgå: Schildt.
- Tandefelt, Marika (1993). De tre önskingarna. Om attityder till språk, språkbrukare och språkvård. I: *Språk och social kontext*. Red. Ann-Marie Ivars, Hanna Lehti-Eklund, Pirkko Lilius, Anne-Marie Londen och Helena Solstrand-Pipping. Festskrift till Mirja Saari 23.1.1993. Meddelanden från institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet Serie B:15. Helsingfors. 105–120.
- Tannen, Deborah (1985). Silence: Anything but. I: *Perspectives on Silence*. Deborah Tannen & Muriel Saville-Troike (eds.). Norwood, New Jersey: Ablex. 93–112.
- Varis, Markku (1998). *Sumea kieli. Kiertoilmauksen muoto ja intentio nyky-suomessa*. [Fuzzy Language. The Form and the Intention of Roundabout Expressions in Modern Finnish]. Diss. Finska Litteratursällskapet. 717. Helsinki: Finska Litteratursällskapet SKS.
- Venuti, Lawrence (1995). *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London and New York: Routledge.
- Wittgenstein, Ludwig ([1953] 1958). *Philosophical Investigations*. Övers. av *Philosophische Untersuchungen* 1953. Oxford: Blackwell.
- Ylönen, Helena (1998). *Taikabattu ja hopeakengät – sadun maailmaa: lapsi päänäködissa sadun kuulijana, näkijänä ja kokijana*. [Trollhatten och silverskorna – sagans värld] Diss. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research, 143. Jyväskylä: University of Jyväskylä.